

Prof. dr. ir. Jan Rotmans. Foto: Erasmus Universiteit.

'We komen nu in de moeilijkste fase'

Expert Jan Rotmans over de weg naar een circulaire economie

Door: Bert Koopman en Madelon van Leeuwen

30-05-2024

Duurzaamheid Interview

Filantropie Platform DDB en ING Private Banking starten een serie interviews met gezaghebbende experts over de duurzaamheidstransitie in de overgang naar een circulaire economie. De interviews zijn in eerste instantie bedoeld voor major donors, impactinvesteerdere ook voor bestuurders en toezichthouders van filantropische fondsen. Vandaag: prof. dr. ir. Jan Rotmans over de positie van Nederland in internationaal perspectief en daarnaast over hoe chaos en crisis te bezweren.

Als er iemand is in Nederland die de overgang naar een duurzame samenleving in de afgelopen drie decennia kan overzien is het Jan Rotmans – een gedreven wetenschapper op het vlak van duurzaamheid, klimaatverandering en transitie. De in Delft opgeleide wiskundige Rotmans (Rotterdam 1961) formuleert direct en helder. Iemand die gewend is om gedegen onderzoek te doen en precies te kijken wat er aan de hand is. We mogen hem grote vragen stellen.

Hij weet het: Nederland is in Europa nog lang geen koploper in duurzaamheid. Er is nog een lange weg te gaan. Niet alleen op het gebied van energie, maar ook op dat van onder meer huisvesting, mobiliteit, landbouw en voedsel. Over vijf jaar acht Rotmans een plaats in de middenmoot haalbaar. ‘Na een lange aanloop is nu duidelijk sprake van een versnelling,’ zegt hij. Duurzaamheid is een tussenstap van de oude economie naar circulariteit. Ik heb daar veel onderzoek naar gedaan. De tijd is rijp om een volgende stap te zetten: die van duurzaamheid naar circulariteit.’

We komen straks op de zegeningen van de transitie naar een duurzame samenleving. Eerst de beproevingen die ons nog wachten in de overgang naar circulariteit. Dat zal niet zonder slag of stoot gaan. Burgers in de lagere en middenklassen krijgen het volgens Rotmans moeilijk, denk aan de oplopende energierekening. Er zal veel geïnvesteerd moeten worden in nieuwe systemen op diverse terreinen, ook in een nieuw financieel systeem. Hij benadrukt dat iedereen daarbij nodig is – overheid, bedrijven, burgers – en doet een moreel appèl op geldverstrekken filantropische fondsen. ‘Zij kunnen een cruciale rol spelen.’

Rotmans ziet parallellen met de in Nederland laat op gang gekomen Industriële Revolutie in de tweede helft van de negentiende eeuw. Ook dat was een periode van modernisering en technologische voortuitgang op vele terreinen. Burgers van hoge en lage komaf deden massaal mee en wierpen hun kracht en praktisch inzicht in de strijd. Deze ‘mobilisatie van onderop’ leidde onder meer tot sociale wetgeving rond 1900.

Hoe zit het met de benodigde grondstoffen bij de duurzaamheidstransitie?

Rotmans: ‘Het paradoxale is dat verduurzamen grondstoffen vergt. Een elektrische auto bevat zes keer meer grondstoffen dan een benzineauto. Hetzelfde geldt *mutatis mutandis* voor mobiele telefoons, laptops en zonnepanelen. We zullen beleid moeten ontwikkelen met concrete doelen. Dat laatste is een belangrijker thema dan de energietransitie.’

‘We komen in de lastigste fase, we gaan de moeilijkste stap zetten, namelijk die van een systeemtransitie op vele terreinen. Nederland heeft een capaciteitsprobleem. Het stroomnet zwaarder en slimmer maken vergt alleen al een investering van €150 mrd (!). We kunnen de minst draagkrachtigen niet het meest laten bijdragen. Zij kunnen dat niet opbrengen. Daarnaast is er krapte op de arbeidsmarkt waardoor de economie vast dreigt te lopen.’

Wat ziet u in de diverse sectoren? Veel elektrisch auto's zijn groot en hebben zware motoren. De Europese auto-industrie tobt met een chronisch tekort aan zeldzame stoffen als lithium, kobalt en mangaan. De prijs van lithium is in de afgelopen jaren drie keer zo hoog geworden. Komen alle elektrische auto's straks uit China of andere niet-Europese landen?

‘We hebben vele metalen nodig en die liggen diep in de Europese mijnen. China heeft 95% van de productielijnen in handen. We moeten zelf delven, maar dat staat haaks op milieuwetgeving. Hoe dat op te lossen? Één optie is erin handelen. Het Havenbedrijf Rotterdam doet zaken in Argentinië, Chili en Namibië en legt een strategische voorraad aan. De echte oplossing is circulariteit: grondstoffen hergebruiken en minder afhankelijk worden van anderen.’

‘De sectoren voedsel en kleding liggen onder het vergrootglas van Wageningen University & Research. Over het algemeen staan consumenten positief tegenover duurzaam voedsel. Onder de garantie dat het gezonder is, is een derde bereid er meer voor te betalen, maar niet te veel. Nog een derde denkt: het zal wel, ik doe niet mee. McDonalds doet wel mee en heeft tegenwoordig veel vegetarische opties in het assortiment. Dit wordt op termijn de nieuwe norm.’

Dan: ‘Ik zou natuurlijk willen dat de hele kledingindustrie in één keer verduurzaamde. Maar de bereidheid van consumenten om meer te betalen voor duurzame kleding is aanzienlijk kleiner. Ze zouden de echte prijs moeten betalen en dan kost jeans opeens € 35 per item duurder. Als we dat accepteren kan het snel gaan. Overigens: 6% van de geproduceerde kleding wordt nooit gedragen. In Nederland gooien we 150 mln kilo kleding per jaar weg.’

Laten we de groene weg naar 2030 inslaan. Met het plan ‘Fit for 55’ wil de Europese Unie de uitstoot van broeikasgassen tegen 2030 met 55% verminderen. Dit voornemen werd medio 2021 voorgesteld door de Europese Commissie in het kader van de Europese Green Deal. Hoe staan we ervoor in Nederland?

‘Nederland gaat de klimaatdoelen voor 2030 waarschijnlijk niet halen. We komen wel in de buurt. Ik schat dat we uitkomen op een reductie van de uitstoot van broeikasgassen met 50%. Na een aarzelende aanloop is nu sprake van acceleratie. Maar we zijn nog steeds vier na laatste van de 27 Europese lidstaten. Nederland wekt grofweg 15% van zijn energie duurzaam op. Een koploper als Zweden, dat beschikt over veel waterkracht, meer dan 70%.’

Waar zitten de belangrijkste hobbels?

‘Tien grote industriële bedrijven – denk aan Shell of Tata Steel – zijn verantwoordelijk voor een derde van de uitstoot van CO₂. Daar is nog veel werk te verrichten en dat gaat nogal stroef. Daarnaast hebben we de landbouw en daar is veel weerstand. Ik werk samen met Rabobank om de verduurzaming van deze sector te versnellen. Tot slot willen we in 25 jaar 7,5 mln woningen verduurzamen. Tussen ambitie en realiteit zit nog een groot verschil.’

Welke partijen kunnen een voortrekkersrol spelen?

‘Grootbanken met slagkracht, zoals ING en Rabobank, ambiëren een voortrekkersrol. Als ze dat tien tot vijftienjaar terug al meer hadden gedaan, hadden we er nu anders voorgestaan. Dat gezegd hebbende: ook multinationals als DSM en, eertijds, Unilever spelen een voortrekkersrol. Zo zijn er meer.’

Waar zit de pijn?

‘Het MKB, de kurk van de economie, heeft moeite het tempo van de multinationals bij te houden. In het midden- en kleinbedrijf is de concurrentie groot, evenals het gebrek aan menskracht. Intussen moeten

deze bedrijven mee met nieuwe wet- en regelgeving, maar weten veelal niet hoe. Een deel van het MKB trapt op de rem. Er zouden meer opleidingen moeten komen. Ik ben zelf, samen met maatschappelijk betrokken ondernemers van TeamNXT, een “circulaire campus” gestart in Rotterdam.’

Volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau is de bereidheid van Nederlanders tot duurzaam gedrag vooral financieel gedreven.

‘Twee dingen. Als je een dergelijk spel als organisatie speelt, heeft dit ook repercussies voor de werknemers privé. Zij redeneren: als wij dit als organisatie gaan doen, ga ik ook thuis aan de slag. Daar zit beïnvloeding. Het omgekeerde kan natuurlijk ook. Werknemers die thuis bezig zijn brengen deze mentaliteit mee naar het werk. En deze houding heeft uiteindelijk ook invloed op andere stakeholders van de organisatie onder wie leveranciers en afnemers.’

‘Mijn tweede punt: bij consumenten zie je een duidelijke verschuiving. In Nederland wil een meerderheid van de bevolking (80%) verduurzamen. Ze vragen zich af: Waar moet ik beginnen? Waarin moet ik investeren? Door wie laat ik mijn huis isoleren? Wat kost me dat? Wat is de terugverdientijd? En wat is het rendement? Hele logische vragen. Deze vragen kom je tegen bij de energietransitie. Bij voedsel of kleding is dat anders. Het tempo ligt laag, maar de massa gaat schoorvoetend mee.’

Hoe werken transitie bij bedrijven en organisaties?

‘Het heeft weinig zin om iedereen op dezelfde manier mee te nemen. De mate en het tempo waarin mensen bereid zijn zich aan te passen verschilt. Dat begint bij de *coalition of the willing and able* (zeg 10%); dan is er de groep die wel wil, maar afwacht (25%); ook zien we de groep die wel meekan, maar vreest er slechter van te worden (25%); en tot slot de mensen die niet willen (40%). De laatste groep is bevreesd voor verlies van macht, positie of status.’

‘Een organisatie die wil veranderen kan dat het beste stap voor stap doen, laag voor laag, kring voor kring. Dus een evolutionair in plaats van revolutionair proces. Begin bij diegenen die willen en kunnen en zo verder. Op deze manier ben je al snel tien tot vijftien jaar verder. En organiseer het transitieproces informeel met een flexibel en wendbaar transitieteam, een soort gideonsbende. Een kwestie van lange termijn denken en korte termijn doen.’

‘Dus waar wil je over twintig jaar naartoe? Wat betekent dat over vijf, tien en vijftien jaar? Wat kunnen we tot stand brengen en wat niet? Kies een streefbeeld en een aantal paden ernaartoe. Wat betekent dit technologisch? Wat betekent dit qua cultuur? En voor de organisatie? Vervolgens koppel je aan elk pad enkele voorbeeldprojecten die de aanpak concreet maken. Zo werk je aan een permanente symbiose. We noemen dat *backcasting*.’

‘Algemeen kun je stellen dat gewenst gedrag stimuleren inmiddels een autonoom proces is. Er gebeurt al van alles, ook al doe je niets. Zo bezien is iedereen na verloop van tijd duurzaam. Maar we willen in de buurt komen van de klimaatdoelen. Dus als we slim opereren kunnen we misschien jaren winnen.’

Wat mogen we verwachten van komende generaties?

‘Ik heb vertrouwen in de jongere generaties. Bewust en onbewust gaan ze mee in de trend. Ik heb als adviseur regelmatig contact met CEO’s van grote bedrijven. Ze vertellen mij dat hun kinderen heel kritisch zijn op de verrichtingen van dergelijke bedrijven. Unilever had jaren een kinderprogramma. De redenering was: als we kinderen opvoeden in duurzaamheid, dan bespreken zij dit thuis aan de keukentafel. Het bleek goed te werken.’

‘Gedrag is wel degelijk te beïnvloeden. Vroeger was roken de norm, nu al lang niet meer. De massa is gestopt toen roken duurder werd en op steeds meer plaatsen werd verboden. De eerste rookvrije generatie komt eraan – de e-sigaret (*vape*) even buiten beschouwing gelaten. Alcohol wordt het nieuwe roken. De winst van Heineken komt voor een groot deel uit de verkoop van alcoholvrij bier en speciale bieren, niet meer uit “gewoon” bier.’

Tot slot

Rotmans schetste in dit interview een aantal dominante trends in de overgang naar een circulaire economie. Het valt hem op dat bedrijven tegenwoordig het voortouw nemen en Den Haag er achteraan lijkt te hobbelen. Een paar decennia terug zag hij de omgekeerde beweging. Daarnaast zijn momenteel breuklijnen zichtbaar in de ontwikkeling van het economische systeem en de weg naar een duurzame samenleving.

Dat de internationale activistische beweging Extinction Rebellion zich regelmatig roert is Rotmans niet ontgaan: ‘XR voor de deur is lastig, maar het is ook nodig. Het geeft een schokeffect, je ligt als bedrijf onder een vergrootglas en het wakkert de urgentie aan. Maar het is niet meer dan het begin. Bedrijven zullen zelf moeten verduurzamen om op het verschil te maken. Hoe ze dat moeten aanpakken? Inderdaad: daar helpt XR nu weer niet bij’, besluit hij.

Over Jan Rotmans:

Prof.dr.ir. Jan Rotmans is een internationale autoriteit op het vlak van klimaat en duurzaamheidstransitie. Hij staat bekend om zijn inspanningen om dergelijke maatschappelijke uitdagingen grondig aan te pakken. Hij adviseert overheden, banken en bedrijven over oplossingen voor ‘de chaos en crisis die wij allemaal voelen’. Rotmans laat zien wat kan en wat het oplevert. Zijn recente boek, *Omarm de chaos*, is een internationale bestseller.

Hij pleit voor elf transitie om onze maatschappij – en de wereld – leefbaar te houden. Het betreft energie, grondstoffen, landbouw & voedsel, circulariteit, financieel, ruimtelijk, zorg, onderwijs, sociaal, democratie en persoonlijk. Om een mondiale doorbraak te creëren is volgens Rotmans 25% van de mensen nodig die bewust kiezen voor een meer duurzame leefstijl.

Zie: <https://www.janrotmans.nl>

Bert Koopman is hoofdredacteur van Filantropie Platform DDB, onderdeel van Amsterdam University Press.

Madelon van Leeuwen is directeur Stichtingen en Instellingen bij ING Private Banking & Wealth Management.